

O'ZBEKISTON HUDUDIDA KULOLCHILIK SAN'ATI

Buxoro davlat universiteti

San'atshunoslik fakulteti

Tasviriy va amaliy san'at kafedrası

*dotsenti **M.B. Azimova***

Dastgohli rangtasvir ta'lim yo'nalishi talabasi

Xamroyeva Xolniso Alisherovna

m.b.azimova@buxdu.uz

Annotatsiya

Ushbu maqolada Kulolchilik san'ati va uning rivojlanishi amaliy san'atda keng tarqalgan sohalari haqida yoritilgan. Kulolchilik san'ati ustalari, maktablari va kulolchilikda ishlatilgan asbob uskunalar to'g'risida malumot berilgan.

Kalit so'zlar: iskana, kulol charxi, loy, g'isht, keramika, pichoq taroq, ignalar to'plami, morpech, pech(tandir).

Kulolchilik san'ati juda qadimiy tarixga ega bo'lib, insoniyatning dastlabki madaniyatlari bilan bog'liq. Ushbu san'at turli xalqlar va hududlarda rivojlanib, ular o'ziga xos uslublar va texnikalar yaratgan. Kulolchilikning rivojlanishi tarixan bir nechta davrga bo'linadi va rivojlanib kelgan. Dastlabki davrlar (Paleolit va Neolit) Kulolchilik san'ati eng avval neolit inqilobi bilan boshlanadi. Neolit davrida odamlar yerga doimiy joylashib, qishloq xo'jaligini rivojlantira boshladilar. Bu davrda tosh va yog'ochdan foydalanganlar, ammo vaqt o'tishi bilan g'isht va kulolchilik materiallari rivojlanib bora boshladi. Odamlar dastlab oddiy idishlar va qurilish materiallarini yasaganlar.

Antik davrda kulolchilik san'ati keng rivojlandi. Misr, Mesopotamiya, Yunoniston, Rim va boshqa qadimiy madaniyatlarda kulolchilikni nafaqat amaliyot, balki estetikada ham qadrlashgan. Misrda qimmatbaho keramika buyumlari ishlab chiqarilgan, ular diniy marosimlarda va saroylarda ishlatilgan. Yunoniston va Rimda kulolchilik san'ati yuqori cho'qqisiga chiqdi, bu davrda nozik idishlar va skulpturalar yaratilgan. O'rta asrlar davrida kulolchilik san'ati yangi uslublar bilan rivojlandi. Yevropada va Osiyoda kulolchilik nafaqat kundalik ehtiyojlar uchun, balki diniy va ruxiy maqsadlar uchun ishlatilgan.

Evropada monastirlar va cherkovlarda maxsus kulolchilik buyumlari yaratildi, Osiyolik keramika uslublari keng tarqalgan.

Renessans davrida kulolchilik san'ati yana bir bor tiklandi va tasviriy san'atga aloqasi kuchaydi. Bu davrda kulolchilik yuqori san'at shakliga aylanishi mumkin edi. XVII-XIX-asrlarda esa industrializatsiya va massaviy ishlab chiqarish natijasida

keramika keng tarqaldi, va kulolchilikning yangi texnikalari paydo bo'ldi tez fursatda rivojlandi. Keyinchalik, zamonaviy kulolchilikda nafaqat amaliy, balki estetik va badiiy jihatlari ham muhim o'rin oldi. Bugungi kunda kulolchilik faqatgina idishlar yaratish bilan cheklanmaydi, balki murakkab haykal va san'at asarlarini yaratishda ham qo'llaniladi. XX-XXI-asrlarda kulolchilik ko'plab yirik san'at galereyalarida va zamonaviy san'at ko'rgazmalarida namoyish qilinmoqda. Kulolchilik san'atining xususiyatlari texnika va materiallari kulolchilikda eng ko'p ishlatiladigan materiallar loy, g'isht, va boshqa keramika turlari hisoblanadi. Bular turli uslubda ishlanib, ranglar va naqshlar bilan bezatiladi. Kulolchilik ko'pincha diniy va madaniy ehtiyojlar bilan bog'liq. Misol uchun, diniy haykallar, ibodat idishlari va boshqa ishlanmalar diniy marosimlarda foydalaniladi. Kulolchilik san'ati nafaqat amaliyot, balki badiiy ifoda sifatida ham muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Zamonaviy kulolchilikda ranglar, shakllar, va o'ziga xos dizaynlar orqali san'at asarlari yaratish mumkin. Kulolchilik san'ati tarixida ko'plab madaniyatlar o'z izlarini qoldirgan va bugungi kunda ham bu san'at shakli rivojlanishda davom etmoqda.

O'zbekiston hududida kulolchilik san'ati uzoq tarixga ega bo'lib, bu yerda qadimdan keramika va kulolchilik buyumlari ishlab chiqarilgan. O'zbek xalqining an'anaviy san'ati sifatida kulolchilik nafaqat amaliy, balki estetik va diniy jihatlarga ham katta ahamiyatga ega bo'lgan. O'zbekistonning har bir hududida o'ziga xos kulolchilik an'analari va uslublari shakllangan va rivojlanib kelgan. Kulolchilik san'ati O'zbekistonning qadimiy madaniyatlaridan biri bo'lib, zamonaviy san'atda ham o'z o'rnini saqlab kelgan. Qadimiy davrlarda O'zbekiston hududida kulolchilik san'ati miloddan avvalgi davrlarga borib taqaladi.

Boshqa qadimiy sivilizatsiyalar kabi, O'zbekistonda ham keramika buyumlari dastlab kundalik ehtiyojlar uchun, keyinchalik esa diniy va badiiy maqsadlar uchun ishlab chiqarilgan. Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlar qadim zamonlarda buyuk madaniyat markazlari bo'lgan va bu hududlar kulolchilik san'ati rivojlanishida muhim rol o'ynagan.

Buxoro va Samarqand — O'zbekistonning kulolchilik san'ati rivojlanishining markazlari bo'lib, bu yerda nozik keramika buyumlari ishlab chiqarilgan. Samarqandda, masalan, Registon maydonida qadimiy va o'ziga xos keramika uslublari namoyon bo'lgan. Buxoro esa o'zining mukammal naqshli keramika idishlari bilan mashhur bo'lgan. Bu davrda keramikada asosan bo'yakli naqshlar, geometrik shakllar va o'simliklar tasvirlari ishlatilgan. Xorazmda ham kulolchilik san'ati o'zining alohida xususiyatlari bilan tanilgan. Xorazmda ishlab chiqarilgan keramika asosan yashil va oq ranglar bilan bezatilgan, bu esa Xorazmning o'ziga xos madaniy an'anasini aks ettiradi. Xorazmda keramika nafaqat amaliy, balki san'at asari sifatida ham qadrlangan.

O'rta asrlarda O'zbekistonda islom madaniyati tarqalishi bilan kulolchilik san'ati ham o'zgarib, yangi uslublari va shakllari paydo bo'ldi. Islomda tasvirlar yaratish

cheklangan bo'lsa ham, kulolchilikda geometrik naqshlar, arabeska, suralar va turli xil bezaklar keng tarqalgan. O'zbekistonda katta masjidlarda va madrasalarda keramika buyumlari — chiroqlar, idishlar va gumbazlar bezatish ishlari amalga oshirilgan. Zamonaviy O'zbekistonda kulolchilik: Zamonaviy O'zbekistonda kulolchilik san'ati o'zining an'anaviy uslublarini saqlagan holda, yangi texnologiyalar va dizaynlar bilan yangilanmoqda. Bugungi kunda O'zbekistonda kulolchilik asosan Samarqand, Buxoro, Farg'ona vodiysi va Xiva kabi hududlarda rivojlanmoqda. Bu hududlar nafaqat an'anaviy keramika buyumlari, balki zamonaviy badiiy keramika asarlari ham ishlab chiqaradi. Bundan tashqari, O'zbekistonda kulolchilikni rivojlantirishga qaratilgan ko'plab festivallar va ko'rgazmalar o'tkaziladi, masalan, "Buxoro keramika festivali". Bu kabi tadbirlar xalqaro miqyosda o'zbek kulolchilik san'ati va uning tarixiy merosini namoyish etishga imkon beradi.

O'zbekistonning Asosiy Kulolchilik Markazlari: Buxoro — o'zining nozik naqshli keramika buyumlari bilan mashhur. Bu yerda asosan naqqoshlangan sopol idishlar, chiroqlar, gumbazlar va o'ziga xos naqshli keramika buyumlari ishlab chiqariladi. Samarqandda zamonaviy kulolchilik san'ati nafaqat idishlar, balki dekorativ san'at asarlarida ham o'z ifodasini topadi. Samarqand keramika sanoati hozirgi kunda jahon miqyosida tanilgan. Farg'ona vodiysi ham o'zining an'anaviy kulolchilik san'ati bilan mashhur bo'lib, bu yerda asosan qo'l san'ati sifatida ishlab chiqarilgan keramika buyumlar yuqori sifatga ega. O'zbekistonda kulolchilik san'ati ko'plab hududiy an'analarga asoslangan bo'lib, har bir mintaqada o'ziga xos uslublar shakllangan. Ushbu uslublar asosan tarixiy meros, madaniyat, ijtimoiy hayot va diniy ta'sirlar bilan bog'liq. O'zbek kulolchiligining eng mashhur maktablari va uslublari quyidagicha.

Buxoro Kulolchilik Maktab o'zining tarixiy va madaniy ahamiyati bilan O'zbekistondagi eng mashhur kulolchilik markazlaridan biridir. Buxoro kulolchilik maktabi o'zining mukammal naqshli keramika buyumlari, chiroqlar, idishlar va boshqa bezakli buyumlari bilan mashhur. Buxoro kulolchiligida ko'pincha geometrik naqshlar va o'simlik tasvirlari ishlatilgan. Buxoro kulolchiligining xususiyatlari: Ranglar va naqshlar: Buxoro keramika uslubida asosan ko'k, oq, yashil ranglar ishlatiladi. Keramikada geometrik naqshlar, xususiyatli arabeska va o'simlik tasvirlari keng tarqalgan. Yuqori sifatli sopol idishlar: Buxoroda yaratadigan keramika buyumlarining eng yuqori sifati, ularga ishlov berishning nozik texnikasi bilan ajralib turadi. Sertifikatlangan dizayn: Buxoroda ishlab chiqarilgan keramika buyumlarining ko'plab namunalarida nozik va xushbichim naqshlar mavjud.

Samarqand Kulolchilik Maktabi rivojlanishi. Samarqand kulolchilik maktabi nafaqat O'zbekiston, balki butun Markaziy Osiyo bo'ylab mashhur. Samarqandda keramika asosan nozik va boy naqshlar bilan bezatilgan bo'lib, bu yerda keng tarqalgan an'analari va yangi texnikalar bir-birini to'ldirgan. Samarqandda ham

o'zining tarixiy merosi va zamonaviy san'ati bilan ajralib turadi. Samarqand kulolchiligining xususiyatlari: Ko 'p rangli va rangli keramika: Samarqand kulolchiligida keramika asosan ko 'plab ranglardan foydalanib bezatiladi, bu esa ularni juda jozibali va ko 'rkam qiladi. Kattaroq o 'lchamdagi buyumlar: Samarqandda ko 'pincha katta o 'lchamdagi keramika buyumlari ishlab chiqariladi, masalan, yirik idishlar, qabrlardagi yoki diniy obidalar uchun ishlatiladigan buyumlar. Samarqandda ko 'pincha geometrik shakllar, arabeska, va pictorial elementlar ishlatiladi. Bu naqshlar ham diniy, ham badiiy ifodalar sifatida qadrlanadi.

Xiva Kulolchilik Maktabi:Xiva kulolchilik maktabi ham o 'zining o 'ziga xos uslubi bilan tanilgan. Xiva keramika buyumlari nafaqat amaliy, balki san'atsal jihatidan ham yuqori baholanadi. Xiva kulolchiligida eng ko 'p ishlatiladigan naqshlar geometrik va gulli naqshlar bo 'lib, ular tasviriy san'ating an'alarini aks ettiradi. Xiva kulolchiligining xususiyatlari:Yashil ranglar: Xiva keramika uslubida ko 'pincha yashil va oq ranglar ishlatiladi. Yashil rangning ko 'pligi Xiva kulolchiligiga xos bo 'lib, bu rangning ramziy ma'nosi ham mavjud. Geometrik naqshlar: Xiva keramika uslubi asosan geometrik naqshlar va to 'qimalar bilan bezatilgan. Kengaytirilgan dizaynlar: Xiva kulolchilikda ba'zan murakkab naqshlar va kattaroq shakllar ishlatiladi, bu esa Xiva buyumlarini juda jozibali va o 'ziga xos qiladi. Farg'ona Vodiysi Kulolchilik Maktabi.Farg'ona vodiysi, O 'zbekistonning eng katta keramika ishlab chiqaruvchi mintaqalaridan biri bo 'lib, bu yerda o 'ziga xos kulolchilik an'analari rivojlanib kelgan. Farg'ona keramika uslubi ko 'pincha oddiy va an'anaviy shakllar bilan ajralib turadi, lekin undan ham yuqori sifatli keramika buyumlari ishlab chiqariladi.

Farg'ona kulolchiligining xususiyatlari:Sopolli va issiq ranglar: Farg'onalik kulolchilik buyumlarida asosan qizil, to 'q sariq va qora ranglar ishlatiladi. Bu ranglar Farg'ona an'anaviy kulolchilikda keng tarqalgan. Oddiy naqshlar: Farg'ona kulolchilik uslubida ko 'proq oddiy va tabiiy shakllar ishlatiladi, bu esa uning kundalik foydalanish uchun yaratilganligini ko 'rsatadi. Shahrisabz Kulolchilik Maktabi Shahrisabz kulolchilik uslubi ham o 'zining maxsus xususiyatlariga ega. Bu yerda kulolchilik buyumlari ko 'pincha yirik va murakkab shakllar bilan bezatilgan bo 'lib, ko 'plab ishlanmalarda tabiiy va geometrik naqshlar qo 'llaniladi. Shahrisabz kulolchiligining xususiyatlari: Murakkab naqshlar:Shahrisabzda ishlatiladigan naqshlar ko 'pincha nozik va mukammal shakllarga ega bo 'lib, bu nafaqat estetik, balki diniy yoki madaniy maqsadlarda ham ishlatilgan. Keng foydalanish: Shahrisabzda yaratish uchun ishlatiladigan keramika buyumlari ko 'plab funksiyalarga ega — idishlar, chiroqlar, qo 'llanmalar va hatto qurilish materiallari.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Сулаймонова, М. Б., Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., & Тухсанова, В. Р. (2021). ДОСТИЖЕНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОЙ И НРАВСТВЕННОЙ ЗРЕЛОСТИ

ОБУЧАЮЩИХСЯ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМУ ИСКУССТВУ. European science, (3 (59)), 53-56.

2. Азимов, Б. Б., Азимова, М. Б., Тухсанова, В. Р., & Сулаймонова, М. Б. (2021). ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ, ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ И МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОВЕДЕНИЯ БЕСЕД ОБ ИСКУССТВЕ. European science, (2 (58)), 38-40.
3. Азимова, М. Б., & Ибадуллаева, Ш. И. (2017). XIX аср охири-XX аср бошларида Бухоро аҳоли турар жойлариинтерьер безаги (Файзулла Хўжаев уй-музейи мисолида). Евразийский научный журнал, (2), 379-383.
4. Ибадуллаева, Ш. И., & Амонова, Р. Ж. К. (2022). Коммуникативные Основы Художественной Культуры. Miasto Przyszłości, 28, 169-173.